

Az 1868-ban megalakuló *Első Mohácsi Jótékony Nőegyletnek* nincs önálló székháza; karitatív rendezvényei csupán látszasegítségét nyújthatnak a nyomorgóknak, mégis méltánylást érdemel kulturális szerepük. Teauzonnáik ugyanis színvonalas zeneestekkel, irodalmi összeállításokkal párosulnak. Mivel ebből a szervezetből a zsidó lányok, asszonyok kiszorulnak, érthető, hogy 1879-ben megalakítják az *Izraelita Jótékony Nőegyletet*, hasonlóan humánus céllal, és szintén választékos művelődési programmal. 1883-ban a *Vöröskereszt Egylet* mohácsi szervezete is megkezdí működését.

A város kapitalizálódásának arányában gyarapodó helyi munkásosztály érdekeinek védelmére Toldy Ignác (1855—1925) — a későbbi városbíró — 1880-ban hívja életre a *Mohácsi Önképző- és Betegsegélyező Egyletet*, a szakszervezeti mozgalom előfutárát. Ennek a tömörülésnek jogutódja tesz kísérletet Mohácson első ízben 1891-ben — ekkor már *Általános Munkás Betegsegélyező és Rokkantt Pénztár* néven — május elseje megünneplésére. (A hatóság ezt a próbálkozást megghiúsítja.)

1888 óta működik a *Mohácsi Torna Egylet*. 1891-ben kezdí meg ténykedését a Katolikus Legényegylet, mely a századforduló után aktivitásban felzárkózik majd az iparoskör mellé. 1894-ben a reformátusokat tömörítí *Mohácsi Földművesek Olvasóköre* és a katolikus vezetésű *Mohácsi Polgárok Olvasóköre* indul útjára. 1897-ben a *Mohácsi Katona Hadastyán Egylet* bont zászlót, s végül 1899-ben a *Színpartoló Egyesület*, mely — nevét messze meghaladólag — egészen a felszabadulásig minden kulturális megmozdulás fő organizátora.

Néhány kiegészítí gondolat

A látszat ugyan ellenem szól, mégis hangsúlyoznom kell: az itt felsorolt adatok csupán *töredékét* jelentik a művelődéstörténeti írásaiban rögzített dokumentumoknak. Azt tudatosan szóba sem hoztam eddig, hogy az egyletekben esténként klubélet zajlott — kártyázókkal, sakkozókkl, tekézőkkl. A műsoros esteket általában bálók követték, s jórészt ezeknek köszönhető, hogy a kisvárosi közönséget be sikerült csalogatni a szinte csak előprogramnak tekintett kulturális műsorra.

Jó volna, ha írásom minden magyarázkodás nélkül is azt sugálná, hogy volna mit eltanulnunk őseinktől. Például azt, hogy a két vezetí egylet jó értelemben vett versengése soha nem fajult ellenségeskedéssé: egyikük a tehetős középosztály, másikuk a kétkézi mesteremberek kulturális felemelkedésén munkálkodott, s a köztük feszülő osztályellentétet a bölcs mérséklettel és fáradhatatlan buzgalommal serénykedí értelmiség — a tanítók és a jogászok — szelidítették dialektikus egységgé. Forrásaím tanulmányozása közben egybek mellett azzal a hihetetlennek tűnő adattal is találkoztam, hogy *március idusát évente hat-nyolc helyen* is megünneplelte az oda hazafiúi indítékből összeseregló lakosság, *a haza ügye ennyire személyes ügye volt!* Ma, amikor a logika iránti elközleltetésünk oly kétségbeesítíen elvárítottá már érzelmi életünket, nem ártana elődeink lelkesedéséből töltekeznünk: egészséges lokálpatriotizmusából sem — ami (némely lekicsinyló megnyilatkozással ellentétben!) — nem a hazafiság törpévé zsugorított karikatúrája, hanem a családtól a nemzetig ivelő társadalmi szerkezet nélkülözhetetlen kötíeleme.

Bojtár László

Forrásművek: *Fölker József*: Mohács története, 1900. — *Inkei József*: A Mohácsi Iparosok Olvasókörének története, 1919. — A Mohácsi Casino Egyesület emlékkönyve, 1889. — *Várady Ferenc*: Baranya múltja és jelene 1896. — A Mohács és Vidéke c. hetilap.

Egy váci görög kereskedí családjának kalandjai 1768-ban

A török birodalom Balkánon élí, sokféle nemzetiségű kereskedí gyakran „görög” és „makedon” gyújtónéven szerepeltek a XVII—XVIII. századi iratokban. Volt közöttük valóban görög származású és nyelvű, de nemegyszer annak tekintetük nálunk a rációkat, bosnyákokat, monasteri albánokat, örményeket is közös görögkeleti vallásuk miatt. Így nehéz különválasztani őket, ha egy helyen éltek.

Hazánkban a török uralom idején, 1615-ben II. Mohamed Musztafa szultán és II. Mátyás király szerződésben teszi lehetővé szabad kereskedelmüket, szárazon és vízen. Amíg a XVII. században csak időnként jelentek meg a sokadalmakban, s árucikkeiket eladva visszatértek a török birodalomba, a XVIII. század elejétől állandóan megtelepülí görögöket is találunk városainkban. Kecskeméten 1708-ban kereskedí-társaságot, ún. companiát alapítanak. Az első megtelepülíket hamarosan többen követik. Felismerik anyagi előnyüket a magyarországi kereskedésben, mivel csak 3% vámot kellett fizetniük a behozott török árukért. Anyagi hasznukat növelve, osztrák kereskedőkkl is társulva, így két országban vonatkozott rájuk a vámkedvezmény, bár az udvari kamara 1721-ben úgy rendelkezett, hogy azok a török kereskedők, akik állandóan Magyarországon laktak, az ország törvényei szerint harmincaddal tartoznak. Az 1739-ben megkötött belgrádi béke után Macedóniából nagyobb hullámban indult meg a görög kereskedők beáramlása hazánkba. 1741-ben az országgyűlés olyan törvényt hozott, hogy csak azok a görögök kereskedhetnek nálunk, akik magukkal hozzák családjukat és véglegesen letelepszének. Ennek a rendelkezésnek azonban nem tettek eleget, mert a korlátozást a megük sem hajtották végre. Vámjukat közben 5%-ra emelték.

A kormányzat az 1760-as évektől arra törekedett, hogy a meghonosodott, családjukkal letelepedett görögöket előnyben részesítse a visszatérőkkel szemben, s a császári alattvalóvá lett görögök ismét 3% vámost fizessenek a behozott keleti árukért. A letelepedettektől megkövetelik a hűségkü telételét. Helyzetük rendezésére 1768-ban kiadott szultáni fermán és a következő évben Mária Terézia rendelkezése egységesen intézkedett. Aki császári alattvaló akart lenni, az családostul tartozott letelepedni hazánkban, mégpedig legkésőbb 1774-ig.

A korábban bevándorolt görög kereskedőket végleges döntés elé állították: vagy kihozzák a családjukat, vagy maguk is visszaköltöznek az ottoman birodalomba. Az előbbire külső körülmények is erre kényszerítették őket. Nem egy görög ugyanis törököktől vett fel kölcsönt üzleti vállalkozása megindítására, ezért települt át hazánkba, hogy adóssága megfizetése alól kibújjon. Ha otthon nem maradt hozzátartozója, adósságát a török más áttelepült görögök ottmaradt családtagjaira vetette ki, hatalmas adó formájában. Erről így szól egy görög tanúvallomása: „kin mit lehetett török executor erőszakos hatalommal húzott, présölt, vagy pedig ha a pénz ki nem telhetett, az erőtlén asszonyokat, kiknek férjei jobbára magyar országban laktak, erőszakos concontractusokra kényszerítik, mint ha azon pénzt törököktől kölcsönözték volna, és így idő jártával feleségeik hosszas tömlöcözéssel büntetettek, míglen az urai azon pénzt le nem fizetik vagy kezeseket nem állítottak, ki nem bocsátották.”

Kojoka Pap János görög kereskedő csaknem két évtizede élt Vácon, de felesége és férjezett lánya még mindig Albániában, Szpiskán lakott. A vő, Popovics András gazdag pesti kereskedő volt. Pap János 1767-ben elhatározta, hogy kihozza őket a „súlyos török rabságból”. Neki ugyan nem volt adóssága a török creditoroknál (bankár), de feleségére súlyos adót vetettek ki. Ennek megfizetését akarta elkerülni Pap János, ezért érintkezésbe lépett a háromnegyed esztendeig itt tartózkodó Constantin Peszkár moszkopoli mészáros-sal, üzlettársa, Peszkár Halász György testvérével. A kiszabadítás fáradságáért annyit ígér nekik, amennyit más kereskedő is megad hasonló szolgálatát, ha kihozza valaki hozzátartozóját Törökországból. Ezenkívül ígéri, hogy Fehér megyében egy pusztát bérel neki, vesz 2000 juhot és 100 fejős tehenet, ő csak kamatját fizeti a kölcsönnek. Így jobb megélhetést nyújt számára, mintha Törökországban maradna. A pusztát odaautazva meg is mutatta Peszkárnak.

Közben Pap János feleségét és leányát Szpiskán fél esztendőre az adósok börtönébe csukták, mivel nem fizették meg a rájuk kivetett 360 Rft értékű adót. Peszkár Constantin ekkor „sokszori utánuk való járással” kezességet vállalt érték Szpiskán, s két részletben lefizette az adósedőktől követelt összeget. Pap János feleségét és leányát minden jószágukkal Moszkopolba szállította. Pap János értesült övéinek az áristomból történő kiszabadulásáról és Peszkár kezességéről. Megírta ekkor neki: „ha-élve maradunk és szemtől szembe leszünk, köszönettel leszek”.

A szpiskai bíró, Gendel Tamás parancsára török adósedők utánuk mentek Moszkopolba, s addig nem távoztak, amíg Peszkár le nem fizetett még 10 ezer törökpénz adót, mert különben visszavitték volna őket az áristomba. Moszkopolban tartózkodtak fél esztendeig. Közben Peszkár is felkészült családjával a szökésre. Egy éjszaka Ocserdába menekültek, de itt sem élhettek biztonságban. Utánuk nyomoztak a törökök a szökött asszonyoknak, vissza akarták vinni őket. Tizenhat napig „leselkedtek rájuk”, de Peszkár elrejtette őket egy török basa kúriájában. „Ha akkor a törökök elfogták volna, vagy felakasztják, vagy pedig török szokás szerint agyonverik. Pap János felesége sem maradt volna büntetlen, leánya pedig minthogy arra való személy volt, amint másokkal az ilyen állapotban történt, a pogány törököknek feleségül adottattott volna.” Ez volt a véleménye a helyzetet mérlegelő egyik későbbi görög tanúnak.

Pap János 1768. február 15-én kelt újabb levelében arra kéri Peszkárt, hogy Szent György nap előtt induljanak el Ocserdából. Jobb lenne ha tengeren jönnének fel Triesztbe, de ő döntse el megvizsgálva jobban a dolgot. A nándorfehérvári utat nem tanácsolja, „mivel oly bajban ne essenek, a mint mások estek”. Triesztbe érkezve értesítse őket, egyikük értékét meg, költségre valót visz. Peszkárt megnyugtatta, ne aggódjon, hogyan fog itt élni, hanem az úton legyen vigyázással és gondnal, jó igyekezettel és minél hamarabb induljanak onnét, és jól vigyázzanak, „hogy észre ne vegyék, hogy felgyünni akarnak”. Kereskedő mivoltát nem tagadja meg, levele befejezésül aziránt érdeklődik, mit végzett „az fa olaj eránt”. Előzőleg nyilván ilyen megbízatást adhatott neki.

A tanács szerint Peszkár óvatosan elment Triesztbe a tengeri út előkészítésére. A tengerparton talált gályát, fuvarosokat fogadott, hogy azok Pap János feleségét, leányát és bagázsijukat a tengerhez vigyék. Közben megtudta, hogy a gálya egy török basáé. Attól tartva, hogy rabul esnének, nem merészeltek elindulni, a fuvarosokat azonban meg kellett fizetniük.

Egy másik görög kereskedő elköltözve Törökországból, előbb Belgrádban, majd Gyöngyösön telepedett le, s 1762-ben Vácra költözött. Hat év múlva a török birodalomból árut szállítva fuvarosokkal, Karavalla városból magával hozta a feleségét is. Ocserdába érkezve felkereste ismerőseit, a „Rác Papot”, tőle érdeklődött bizonyos Pap János megbízásából, annak felesége felől. A pap felvilágosította, hogy a keresett személy a felső várban található és ha szükséges elhívhatja, testvérét küldi érte. Pap János felesége, amikor megtudta, hogy Peleky feleségét kiviszi Magyarországra, sírva könyörgött, vigye őt is magával. Megegyeztek, de Peleky kikötötte, Peszkár ne tudjon róla. Az asszonyt megnyugtatta, Peszkár is segíti szökését, neki nem tartozik.

A későbbi tanúvallomásokból mozaikszerűen összálló eseményeket rekonstruálva megtudjuk: ezután Peszkár az ocserdai országúton találkozott Pelekyvel. A két asszony vitéléért 100 aranyt ígért neki, a fuvarosokkal is megalkudott 100 forintban. Peleky olyan feltétellel vállalta a szöktetést, hogy ha Ocserdától két mérföldnyire az országúton, éjszakának idején ott lesznek, felveszi őket.

Peleky a szökötés éjszakáján „bizonyos töba elbújt és mindaddig térdig vízben hevert, míglen éjszakának idején Peszkár kihozta a két asszonyt az országútra”. Ettől kezdve útjuk szerencsés, megérkeznek Pancsovára, ahol contumatiót tartottak, vagyis letöltötték a vesztegár időt.

Pap János április 28-án Vácon kelt levelében arról ír, hogy értesült a contumatióba érkezésükről. Amint végez Peszkár — írja —, minél hamarabb feljöjjenek, „mivel sok kárunk és hátramaradásunk lesz a boltban, Fehérváron, mivel még nem vagyunk békességben”. A pusztára 100 arany előpénzt adott, hogy esztendőre kezűkhöz vegyék, mivel mások is fel akarták venni, de „mi nem engettük”. Mennél hamarabb igyekezzenek feljönni az asszonyokkal minden hátramaradás nélkül, hogy kárt ne valljunk, mivel odavész az élő pénzünk, azonkívül az egész esztendőig való árendát is elvesztyük minden bizonynal, mivel Contractust is csináltunk, hogy aki megmásolná 150 aranyakat fog fizetni.¹

Pap János nem meri feltárni a valót, hogy közben anyagi csődbe jutott. Pesten bizonyos zsidók 600 Ft-ot kölcsönöztek neki, annak megfizetésével szorongatták. Félve a szegyénytől és áristomtól, kölcsönkér Hajdoni Panjet árvái tutorától. Közben magát bankrottra tette, vagyis csődöt jelentett. A kölcsönzők árúját legfoglalták. Így amikor Peszkár hatodmagával, családotul szintén megérkezik Vácra, Pap nem teljesíthette ígretét, Theodor Pelekynnek sem adta meg a 100 aranyat, csak a fuvarosokat fizette ki: a megalkudott 100 forintot és eleséget adott 60 forintot.

Peszkar tehát Pap János csődje miatt nem kapott pusztát, sem juhokat, teheneket. Így panasolja kárát: „sőt pedígen, mivel adós volt a felesége és lánya tartását, kölcsönadott pénzemet is kiszabadulásukért, nekem egy pénzt sem fizetett, illy nagy Istentelenséget és csalárdságot rajtam és cselédeimmel vett végbe.” Koldushoz hasonló lett az idegen országban: Pap János csalárdsága miatt kénytelen volt Vácról Fehérvárra költözni, de ott sem volt senki kezese, így semmivel nem kereskedhetett. „Pap János miatt mintegy 8000 ft Törökországban lévő kész gazdaságomból kipusztítottam és itten élesemet nem kereshettem: aki miatt más emberséges emberek és jó akaróim mind egy Isten nevében magamat cselédeimmel együtt táplálnak.” A szöktetéssel járó kiadásait felsorolja, s azt állítja, hogy a pusztabérleten kívül, amit nem kapott meg, a négy éven keresztül elszenvedett idővesztéséért miatt Pap ígért neki 825 Ft-ot, azonkívül felesége és lánya kiszabadításáért 1200 Ft-ot. A felsoroltakon kívül mészáros mesterségének öt évi szüneteltetése miatt évi 600 Ft-ot kér, az elhagyott házáért és az ígért pusztáért 4000 Ft-ot követel.

Több megkérdezett tanú szerint 1000—1500 forintba került feleségeik kizozatala. Mancsuga Demeter szentendrei görög kereskedő felesége kiszabadítására 700 Rft-ot elköltött. Szerinte „egyéb kereskedők 1000 ft-nál hol többet is elköltöttek. Két személy kiszabadításának pedig minden kérdés nélkül a költsége megtérítések, a fáradsága pedig illendőképpen megjutalmaztassék”.

Peszkar ugyan nagyon felértékelte a házat, mert az egyik tanú szerint az csak földbe rakott alacsony kőház volt. Pap János is összeírta a szöktetéssel kapcsolatos kiadásait, közel 1400 Ft-ot, de ezek között felszámol olyanokat, melyek nem függtek azzal össze. Így amikor Peszkár Magyarországon tartózkodott, három fertály esztendeig lovasat költött reá 148 Ft-ot. A másoknak küldött ajándékokat is ezen kiadások közé sorolta.

Mindketten egymásra lícitáltak. Peszkár 1774-ben 9904 fr. követelést nyújtott be az úriszéknél. Hogy végül mennyiben egyeztek meg, nem nyomoztuk végig. Egymás iránti követelésük jellemző példája annak, mennyire nem ismertek kíméletet, ha fizetésről volt szó. Természetesen nem adhatunk hitelt Peszkár azon állításának, hogy négy évig nem volt keresete, amíg a szöktetéssel foglalkozott. Talált ő magának elfoglaltságot Ocserdában is egy esztendeig, ha nem a mészároságban, hát keresett más jövedelmet. Pap Jánosné eladta egy malmukat Moskopolban, annak árával sem számolt el — férje állítása szerint. Közel sem érte tehát olyan veszteség, mint amit szeretett volna megvenni a váci kereskedőn. Minél nagyobb összeget követelt, annál inkább számíthatott annak részbeni megkapására. Pap János csődbe jutása is gyanús, talán így akart megszabadulni az ígért fizetéstől. Más váci görög hasonló csődje anyagi előnnyel végződött. Görög göröggel állt szemben, ezt az Úriszék tudta s úgy ítélkezett.¹

Jakus Lajos

Mennyibe került egy lovas nemzetőr felszerelése Hajdúszoboszlón 1848-ban?

A forrásként szolgáló családi napló az 1970-es évek végén került a helyi múzeum gyűjteményébe.¹ A Kiss János által vezetett 270 oldalas, 20 x 24 cm nagyságú, kissé megkopott, keménypapír kötésű füzet 1833—1850 közötti évekből származó feljegyzéseket tartalmaz. Igen sok hasznos adatot közöl a talajművelés, a szántóföldi növénytermesztés, az állattenyésztés (pásztorokodás) köréből. A közvetlen élmény frissességével informál az időjárási változásokról, és sokoldalú betekintést nyújt az akkori életviszonyokba (értékesítési formák, árak alakulása, hétköznapi események, emberi-családi kapcsolatok, az „élettartás” módja stb.) is. A dokumentum gazdaságtörténeti és néprajzi szempontból egyaránt figyelmet érdemel, mert következetesen és gondosan rögzített adataiból egy módos hajdúági gazda tipikusnak tekinthető szemlélete tárul az érdeklődő elé.

¹Pest Megyei Levéltár váci osztály. Váci püspöki gazdasági Levéltár Úriszéki iratok 1774.